Harald Keilandi ja Ilmar Malini kirjavahetus: vaateid Eesti oludele lähedalt ja kaugelt

TRIINU OJAMAA

2015. aastal jõudis Stockholmist Tartusse Harald Keilandi (snd Malin) isiklik arhiiv, mille andis Eesti Kultuuriloolisele Arhiivile (EKLA) üle ta poeg Markus Keiland. Materjal on nüüd korrastatud kujul uurimiseks kättesaadav.[1] Kogu väärib tähelepanu eelkõige kirjavahetuse tõttu. Selle maht ei küüni küll paljudesse tuhandetesse lehekülgedesse, kuid korrespondentide nimekiri on huviäratavalt mitmekesine. Keilandi kirjasuhtlus laienes iga järjekordse kodumaakülastuse käigus. Tema Eesti-reise aitas korraldada Välismaalastega Kultuurisidemete Arendamise Eesti Ühing (VEKSA), millest on säilinud ka väike jälg organisatsiooni komitee esimehe Ülo Koidu kirjade kujul. Ent kirjakogule annab tooni siiski tihe suhtlus tuntud kultuuriinimestega. Aastakümnete jooksul on Keiland vahetanud kirju teiste hulgas Veljo Tormise, Leo Normeti, Tiiu Randviiru, Vive Tolli, Jaak Kangilaski, Raivo Kelomehe, Raimo Raagi, Mark Soosaare, Rudolf Sirge, Uno Lahe, Arvo Valtoni ja Ain Kaalepiga.

Keilandil oli eesti intellektuaalide seas entusiastliku kultuurivahendaja maine, kes keerulistel aegadel transportis kultuuriinfot läänest itta ja vastupidi. Ootuspäraselt leiame kirjadest ajakajalisi tähelepanekuid nii kunstist ja kirjandusest, filmist ja muusikast kui ka kultuurielust üldisemalt. Lisaks on kirjades huvitavaid fakte pika perioodi eluolu kohta nn kuldsetest kuuekümnendatest kuni Eesti iseseisvuse taastamise aegadeni.

Alljärgnev kirjutis esitab üksikasjalikuma sissevaate Harald Keilandi kirjavahetusse Ilmar Maliniga aastatel 1943–1994.[2] Kirjad jutustavad dramaatilist, kuid samas ka tüüpilist lugu sellest, kuidas Teine maailmasõda võis hetkega jagada ühe

Triinu Ojamaa, PhD, vanemteadur, Eesti Kirjandusmuuseum, Vanemuise 42, 51003 Tartu, triinu.ojamaa@kirmus.ee.

1 EKM EKLA, f 417, Harald Keiland.

2 H. Keilandi kogus on 134 kirja Ilmar Malinilt Harald Keilandile (EKM EKLA, f 417, m 6: 22, m 6: 23, m 8: 2) ning masinakirjas koopiatena 149 kirja Keilandilt Malinile (EKM EKLA, f 417, m 2: 1). Kirjutusmasinat hakkas Keiland kirjade kirjutamiseks kasutama 1960. aastate lõpul ja see võimaldas tal jätta Malinile saadetud kirjade kopeerkoopiaid oma isiklikku arhiivi. Koopiate hulgas leidub ka mõni selline kiri, mida Keiland Malinile tegelikult ei saatnud, leides pärast läbilugemist, et ta väljendusviis on liialt emotsionaalne.

pere liikmed kodu- ja väliseestlasteks, kuid kirjade peamine väärtus seisneb muus. EKLA-st leiab uurija lihtsasti sõjapagulaste kirju või mälestusi, milles väljendatakse negatiivset hoiakut VEKSA suhtes, kuna see tegutses KGB mõjusfääris. Palju vähem on materjali, mis tõendab, et eksisteeris ka vastupidine vaatenurk. Keilandi kirjad Malinile võimaldavad pilku heita just niisugusele vaatenurgale, avades ühtlasi selle kujunemise tagamaid.

Vennad Malinid

12. augustil 1921 sündis Tartu südalinnas koloniaalkauplust pidanud Jaan ja Wilhelmiine Malinile esimene poeg, kellele pandi nimeks Harald. Kolm aastat hiljem, 16. jaanuaril 1924 sündis perre teine poeg, kes sai nimeks Ilmar. Harald Malin lõpetas Hugo Treffneri Gümnaasiumi 1941. aastal ning astus seejärel Tartu Ülikooli arsti-teaduskonda. Ilmar Malin lõpetas sama gümnaasiumi aastal 1943 ja kavatses alustada õpinguid Kõrgemas Kunstikoolis Pallas, kuid värvati Saksa armeesse. Ajad olid segased, lisaks polnud vendade suhted vanusevahe tõttu kuigi lähedased ning nad kaotasid teineteist silmist. Ilmar Saksa mundrit kanda ei tahtnud ning 1943. aasta augustis õnnestuski tal sellest vabaneda: ta põgenes Soome ja ühines Soome armeega. Ilmar paigutati Jalkala väljaõppelaagrisse, kus ta leidis eest Haraldi, kes oli Eestist minema pääsenud juba kevadel. Peagi läksid vennad taas lahku: Harald suunati ohvitseride kooli, Ilmar sõdis Karjala rindel, kuid nad pidasid ühendust kirja teel. Kui Harald sattus tasakaaluhäiretega haiglasse, käis Ilmar teda seal vaatamas ning kirjutas hiljem oma mälestustes, et koges siis esimest korda venna suhtes läheduse tunnet; see tõrjus kõrvale lapsepõlves alguse saanud vihkamise, mille peapõhjuseks oli vanema venna üleolev suhtumine.[3]

1944. aasta augustis sai Ilmar teada soomepoiste Eestisse tagasipöördumise võimalusest ning kirjutas kohe Haraldile, et temaga tulevikukavatsusi arutada. Ilmari kiri 16. augustist näitab, et mõlemad on oma otsuse teinud: Ilmar läheb kodumaale ja Harald jääb võõrsile.[4] Seejärel kirjavahetus katkes.

Eestis jätkas Ilmar sõjateed Saksa armee Eesti diviisi koosseisus, sai haavata ja taganev üksus viis ta endaga kaasa. Tšehhimaal langes Ilmar sõjavangi, pärast sõda saadeti ta Nõukogude Liitu, kus reis lõppes Vorkuta vangilaagris. Ta vabanes 1948. aastal ning asus õppima Tallinna Riiklikusse Kunstiinstituuti, mille lõpetas 1954. Järgnes õpetajatöö Tartu Kujutava Kunsti Koolis.

Harald põgenes Soomest Rootsi, jätkas Stockholmi ülikoolis kodumaal pooleli jäänud meditsiiniõpinguid ning temast sai üldarst. Seoses tööle asumisega asendas Harald oma senise perekonnanime rootsipärase Keilandiga. Eestis elanud sugulastele põhjendas ta oma nimevahetust hiljem sellega, et Malin on Rootsis laialt levinud naisenimi, mis võinuks patsientides segadust tekitada.[5] Tema paberite hulgas

---

3 I. Malin. Kunsti pärast. Tartu: Ilmamaa, 2014, lk 332.

4 EKM EKLA, f 417, m 6: 22, l. 15/25, Malin Keilandile, 16.08.1944.

5 J. Malin. Harald Keilandi kohta. – H. Keiland. Nokturnid. Tartu: Luul, 2022, lk 95–97.

Harald Keilandi esimese kodumaakülastuse puhul korraldatud õhtusöök Malinite kodus Tartus 1964. aastal. Lauas istuvad (vasakult) Haraldi ja Ilmari ema Wilhelmiine Malin, Harald Keiland, Ilmari tütar Lea Malin, abikaasa Inge Malin ja poeg Jaan Malin.
EKM EKLA, A-250: 104

on säilinud tõend, mis kinnitab, et Kuninglik Statistiline Keskbüroo on 2. juunil 1954 heaks kiitnud perekonnanime Keiland arstiteaduste kandidaadile Harald Malinile.[6] Selle nimega alustas ta Stockholmi linna teenistuses tööd üldarstina.

Millal täpselt taastus vendade Soomes katkenud suhtlus, pole teada. Säilinud korrespondentsi põhjal saab öelda, et kindlasti vahetasid nad kirju 1957. aastal. 25. juuli kuupäeva kandvas kirjas jutustab Malin Keilandile oma elusündmustest alates 1948. aastast, kui ta alustas kunstiõpinguid Tallinnas.[7] Samuti selgub, et Malin on juba saatnud vennale raamatupaki – järelikult pole see kiri päris esimene pärast Soomet.

Vendade kirjavahetus muutus tihedaks 1960. aastatel. Silmast silma kohtusid nad 1964. aastal, kui Keiland külastas Eestit. Viimasest koos veedetud päevast Lahti sõjaväehaiglas oli möödunud kakskümmend aastat. Meestel oli palju ühist: neist olid saanud perekonnaisad, mõlema erialane karjäär liikus tõusuteed. Samas olid nende arusaamad elust ja lähiajaloost välja kujunenud erinevates oludes ning see hakkas määrama kirjade sisu ja toonima nende emotsionaalset laadi.

---

6 EKM EKLA, f 417, m 2: 1, l. 126/148, tõend perekonnanime Keiland vastuvõtmise kohta. Kuninglik Statistilise Keskbüroo. Tõlge rootsi keelest eesti keelde.

7 EKM EKLA, f 417, m 6: 23, l. 1/1–1/2, Malin Keilandile, 25.07.1957.

Harald Keiland ja Ilmar Malin viimase ateljees, millest kujunes külaskäikude ajal vendade meelispaik. Vaadati pilte, räägiti uutest kunstisuundadest ning vaieldi ideoloogilistel ja poliitilistel teemadel. Ateljees alanud vaidlused kandusid edasi kirjadesse.
EKM EKLA, A-250: 139

Keiland avastab kodumaad

Stockholmis püüdis Keiland end eesti eluga kursis hoida. Ta luges eesti ajalehti, käis kaasmaalaste populaarteaduslikel loengutel ja kunstinäitustel, kuid polnud pagulaste üritustel ise aktiivne esineja või nende korraldaja. 19. märtsil 1964 kirjutas Karl Ristikivi oma päevaraamatusse:

> Täna tuli ootamatult kiri doktor Keilandilt, keda ma üldse ei tunne. Sisust aga selgus, et ta oli käinud Eestis, koguni Tartus, ja seal kokku saanud ka eesti kirjanikega, kes olevat saatnud mulle tervisi, muuseas Ain Kaalep ja Jaan Kaplinski.[8]

Välismaalaste Tartusse pääsemine oli 1960. aastatel äärmiselt piiratud, seepärast äratas see Ristikivis sedavõrd palju tähelepanu, et pälvis äramärkimist tema lühikeses päevasissekandes, kuhu mahtus ainult kõige olulisem info. Keilandile avanes juba esimese kodumaareisi ajal 1964. aastal võimalus veeta mitu päeva koos oma Tartusse jäänud sugulaste ja sõpradega.

Pärast teist kodumaakülastust sai Keilandi nimi tuntuks paljudele pagulastele nii Rootsis kui ka mujal maailmas. Selle põhjuseks oli tema kirjutis „Eesti – mu arm. Reisikiri Tallinnast ja Tartust juunis 1967“, mis ilmus 1968. aasta alguses ajakirjas

[8] K. Ristikivi. Päevaraamat 1957–1968. Tallinn: Varrak, 2008, lk 568.

Mana.[9] Teatavasti käis nendel aastatel diasporaaühiskonnas elav arutelu selle üle, kas okupeeritud kodumaale minek on aktsepteeritav või mitte. Aeg-ajalt taandus see küsimus teiste teemade ees, siis kerkis mõne juhtumi tõttu taas esile ja Keilandi reisikiri oli üks selliseid juhtumeid. Reisikirjas jutustab Keiland muu hulgas oma sõbrunemisest kirjanik Uno Lahega, kelle tihedad sidemed VEKSA-ga olid välismaal hästi teada. Lisaks annab ta ülevaate viisakusvisiidist VEKSA peakorterisse,[10] põhjendades seda tänutundega organisatsiooni ees. Keilandil oli pikem vestlus VEKSA Komitee aseesimehe Randar Hiirega.[11] Kõneldi abist, mida sõprusühing pakub väliskülalistele hotellimajutuse saamisel, teatri- ja kontserdipiletite hankimisel ning ringsõitude korraldamisel väljaspool Tallinna, kuhu välismaalaste pääs oli piiratud.

Keilandi reisikirjas leidub ka viiteid tavaliste eestlaste kehvadele majandusoludele ning nõukogude propaganda vohamisele, kuid lõppkokkuvõttes kahvatuvad need probleemid vaimustuse ees, mida temas tekitas uue ühiskonna ja kultuuri ülesehitamine Eestis. Reisikiri ärgitas Mana lugejaid sõna võtma. Mõni nägi selles eelarvamustevaba püüdu olla Eesti suhtes objektiivne, mis on demokraatlikus ühiskonnas tervitatav. Suurem osa lugejakirju olid kriitilised, tellimusi öeldi üles. Arutelu kandus edasi numbrist numbrisse, päädides ajakirja süüdistamisega nõukogude kultuuri propageerimises ning ülemäärases pahempoolsuses.[12]

Kirjavahetus Maliniga näitab, et Keilandi edasist elu see väike skandaal kuidagi ei mõjutanud. Ta käis edaspidigi Eestis ega varjanud, et kasutab sõprusühingu abi oma reiside korraldamiseks. Ta jälgis Eesti ühiskonna ja kultuuri käekäiku suure uudishimuga ning püüdis selle arengule kaasa aidata, nii nagu tema seda õigeks pidas, kasutades ära kõiki selleks avanenud võimalusi.

1970. aastate keskel oli Mark Soosaarel käsil portreefilm Eduard Wiiraltist, kes teatavasti põgenes 1944. aastal Rootsi.[13] Wiiralt graveeris oma töid maailma eri paigus, pagulusaastatel ka Lapimaal. Seal sündis graafiline leht „Lapi maastik“ ehk „Vaisaluokta“: esiplaanil naised kitsega, taustal mägine maastik. Keiland, kes harrastas matkamist, oli Lapimaal mitu korda käinud ning tundis ka seda piirkonda. Kuulnud Malinilt Soosaare filmiprojektist, võttis Keiland Soosaarega ühendust ning küpsema hakkas plaan ühisest Lapimaa-reisist. Plaan saigi teoks[14] ning sellest kasvas välja järgmine. Kuna Eesti Kunstimuuseumil Wiiralti pagulusaegseid töid ei olnud, otsustati hankida „Lapi maastik“ Keilandi isikliku kunstikogu jaoks, tuua see Tallinnasse

---

9 H. Keiland. Eesti – mu arm. Reisikiri Tallinnast ja Tartust juunis 1967. – Mana 1968, 1, lk 72–84.

10 VEKSA peakorter tegutses Kadriorus Eesti NSV Ülemnõukogu hoones. Alates 1992. aastast asub seal Eesti Vabariigi presidendi ametiresidents.

11 Pagulasühiskonnas tunti Randar Hiirt ennekõike kui KGB ohvitseri.

12 Vt Kirjad Manale. – Mana 1969, 1, lk 92–93 ja lk 107–111; Kirjad Manale. – Mana 1970, 1, lk 109–111.

13 „Maised ihad“, Eesti Telefilm 1977, esilinastus televisioonis 20. märtsil 1978.

14 Keilandi ja Soosaare Lapimaa-matka kohta vt M. Soosaar. Viiralti rännuradadel. – Sirp ja Vasar, 24.09.1976, lk 8.

Harald Keiland, Ilmar Malin ja Jaan Malin Eesti Kunstimuuseumis Kadriorus 3. märtsil 1978. Mappi, milles on Eduard Wiiralti graafiline leht „Lapi maastik", kanti uksest sisse mitu korda, kuni fotograaf tulemusega rahule jäi. Fotole on jäädvustatud teine sisenemine.
Foto: I. Trapido. Jaan Malini erakogu

ning kinkida muuseumile. Oli palju kombineerimist – ostmist, müümist,[15] kuid 1978. aastaks oli pilt Keilandil olemas. Selle üleandmisest kunstimuuseumile tehti meediasündmus. Kui Keiland ja teised asjaosalised Kadriorgu jõudsid, olid neid seal ees ootamas ajakirjanik Marika Oja koos fotograaf Isi Trapidoga.

Sündmusest ilmus pikk lugu ajalehes Kodumaa, milles on muu hulgas tsiteeritud vestlust, kus Keiland oma missiooni sõnastab: „Tahaksin, et kultuurisidemed kodu- ja välismaa vahel igati kasvaksid ja süveneksid."[16] Trapido fotot Kodumaa ei avaldanud.

---

[15] M. Soosaare meenutusi vt V. Päärt. Kuidas ma Manija Markiga heina ja kartuleid vedasin. – Postimees, 16.01.2021, lk 6.

[16] M. Oja. Täiendust Viiraldi kogule. – Kodumaa, 5.04.1978, lk 7.

Harald Keiland, Tuuli Keiland ja Jaan Malin 1972. aasta jaanuaris Tartus. Seekordse reisi peaeesmärk oli näidata teismeikka jõudnud tütrele oma sünnilinna ja viia ta kokku lähimate sugulastega. Teel vanaema Wilhelmiine juurde käidi Karlova poodides sisseoste tegemas.
Foto: I. Malin. Jaan Malini erakogu

Jäädvustuse hetkest, kui Keiland ja kunstimuuseumi direktor Inge Teder kinnitavad käesurumisega „Lapi maastiku" üleandmist, leiame Oja artikli juurest. Mis puutub Keilandi suhtlusse Soosaarega, siis see jäi kestma pikaks ajaks. EKLA-s on tallel 58 Soosaare kirja Keilandile. See kirjavahetus ületab oma mahukuse poolest mäekõrguselt kõiki teisi kirjavahetusi, mida Keiland kodueesti kultuuritegelastega pidas.

Keiland võttis Eesti-reisidele kaasa ka oma Rootsis sündinud lapsi, jälgides hoolega, milliseks kujuneb nende hoiak Eesti suhtes ning kuidas nad suudavad omaks võtta Eesti sugulasi, kelle elu on nende omast täiesti erinev. Külaskäikude järel jagas ta vennaga kirja teel oma tähelepanekuid laste reaktsioonide kohta.

Keiland suri 12. märtsil 1997. Kultuurileht avaldas Ain Kaalepi kirjutatud nekroloogi, milles Keilandit meenutatakse eelkõige kultuurivahendajana, kes oli Eestis oodatud, kuna tema kohvris jõudis siia nii lubatud kui ka keelatud kirjandust. Kaalep kirjutas sellestki, et Keilandi tunnustav vaade Nõukogude Eestile põhjustas vaidlusi.[17] Hiljem on Jaan Malin tõdenud, et onu Harald tekitas oma vaadete tõttu perekonnale tõsist tuska. Ta püüdis õpetada nooremat venda hindama head elu Nõukogudemaal,

[17] A. Kaalep. Harald Keiland 12. VIII – 12. III 1997. – Kultuurileht, 21. märts 1997, lk 20.

Inge Malini ateljeesse kogutud fotode hulgas oli ka vendade Malinite lapsepõlvepilt, tehtud umbes 1926. aastal, nagu on kirja pandud selle tagaküljele. Ühel ööl puhkes kunstimajas tulekahju, kustutustööde käigus osa dokumente hävis ja osa sai kahjustada, nagu seegi foto: servad on kõrbenud, pind on kaetud siniste ja roheliste nahavärvi-pritsmetega, mis lendasid paberitele ümber kukkunud värvipurkidest, kui tuletõrjujad ateljees oma tööd tegid.
Jaan Malini erakogu

millesse ise siiralt uskus; venna pere oli teistsugusel arvamusel.[18] Aastatega muutusid ideoloogiat puudutavad mõtteavaldused kirjavahetuses valitsevaks ning nendega kaasnev kibestumus imbus ka neutraalsematesse teemadesse nagu pereelu, kunst ja kirjandus.

Kirjateemade dünaamikast

1960. aastate kirjad algavad enamasti ülevaatega pere- ja tööelust, seejärel siirdub jutt moodsa kunsti suundumustele ja näitusesündmustele Eestis või Rootsis. Peaaegu kõigis kirjades vahetatakse infot pakkide saatmise ja saamise kohta. Ilmneb,

[18] J. Malin. Harald Keilandi kohta, lk 97.

et Keiland varustab sugulasi riidekraami ja ravimitega, samuti saavad Malin ja ta nahakunstnikust abikaasa Inge värve ja muid defitsiitseid töövahendeid, kunstikirjandust ja mõnikord ka moežurnaale. Eestist läheb Rootsi poole teele kamajahu ja koorekomme, kuid põhilise osa moodustab lugemisvara. Raamatupakke koostab Malin Keilandi soovinimekirja alusel, mõnikord aitab teda kirjanduse muretsemisel kooli- ja relvavend Jätkusõja päevilt Ain Kaalep. Keiland tellib endale Šteini raamatu eesti kodanluse filosoofiast,[19] Kuuli raamatu Eestimaa Kommunistliku Partei tegevusest Eesti Vabariigi ajal,[20] Lebbini raamatu partei rollist töörahva ühisrinde loomisel[21] jmt. Eriti rõhutab Keiland vajadust Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei ajalooülevaate järele. See raamat on talle tuttav juba varasemast ning seotud kustumatu mälestusega. Nimelt sattus 1941. aastal, kui Malinite kodu Tartus põles, Haraldile asju päästes pihku kompartei ajaloo esimene väljaanne.[22] Vihaga viskas ta raamatu põrandale, et „jää, kurat, siia ja põle ära". Paarkümmend aastat hiljem usub ta, et just see raamat aitaks tal mõista ajaloo keerdkäike.[23]

Malin kirjutab Keilandile tihti, kuid enamasti on ta kirjad teemade poolest venna omadega lõdvalt seotud. Ideoloogia- ja poliitikaprobleemidest läheb Malin mööda, juttu on peamiselt pereelust, maalimisest ja näitustest. Samuti hoiab Malin venda kursis ema käekäiguga, kelle abistamine on jäänud tema õlule. Aja möödudes hakkavad kirjad sisaldama üha otsekohesemaid väljaütlemisi selle kohta, et venna panus ema elujärje parandamisse pole olnud piisav ehk et Rootsist tulev pakiabi võiks olla tõhusam. Haraldi kirjadest jääb samas mulje, et ta ei mõista nõukogude inimeste kehva majanduslikku olukorda ning nende tegelikke vajadusi. Näitasid ju VEKSA funktsionäärid temale kui välismaalasele jõukamat Eestit, teisalt polnud aga Ilmargi kohalike olude kirjeldamisel lõpuni avameelne. Teineteisest möödarääkimine viib pingeteni, mis hakkavad 1970. aastate algul üha jõulisemalt esile pressima.

12. jaanuaril 1972 kirjutab Keiland Malinile kirja, milles ta avab vendadevahelise vastasseisu tagamaid.[24] Kiri järgneb Eesti-reisile, mis toimus VEKSA kutsel ning selle sisu tõukub vendade pikast neljasilmavestlusest Malini ateljees. Keiland jätkab kirjas probleemide lahkamist, mis talle hinge kripeldama jäid. Ta vaatab tagasi oma elukäigule alates lapsepõlvest kuni paguluseni ning selles on palju kibedust. Võimalik, et just kibestumus tõukas Keilandit VEKSA töötajatega sõprust pidama: need jätsid mulje, et Keiland on tähtis isik ning sellist tunnustust oli ta alati igatsenud. Teisalt näitab kõnealune kiri, et Keiland tõesti hoolib oma kodumaast. Paraku näeb ta

---

19 O. Štein. Eesti kodanluse filosoofiast ja sotsioloogiast. Tallinn: Eesti Raamat, 1965.

20 O. Kuuli. Ühise võitluslipu alla. Eestimaa Kommunistliku Partei võitlus sidemete tugevdamise eest töörahva hulkadega aastail 1929–1934. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1961.

21 H.-A. Lebbin. Eestimaa Kommunistlik Partei võitluses töörahva ühisrinde eest. 1921–1924. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1961.

22 1941. aastal oli Eestis kättesaadav „Nõukogude Liidu Kommunistliku (enamlaste) Partei ajalugu. Lühike kursus", mis oli välja antud 1940. aastal Moskvas Võõrkeelse kirjanduse kirjastuses.

23 EKM EKLA, f 417, m 2: 1, l. 1/1, Keiland Malinile, 4.03.1968.

24 EKM EKLA, f 417, m 2: 1, l. 21/23–21/24, Keiland Malinile, 12.01.1972.

seda, mis on ilus ja hea, ning suleb silmad nõukogude igapäevaelu absurdsuse ees.

Üks näide kirjavahetusest selle kohta. Närimiskumm oli 1970. aastatel Eestis väga ihaldusväärne asi, kuid müügil seda polnud – närimiskummi peeti läänelikkuse sümboliks. Keiland üritas seda Eestisse saata, kuid esimest korda pakisaatmise pikas praktikas ei läinud see läbi. Hiljem seletas Malin oma kirjas, miks närimiskumm on nõukogude inimesele keelatud, ning Keiland vastas:

> Aga helde taevas, mis asja Sa kirjutad närimiskummist. Et see olevat maailmavaateline küsimus jne. Kinkepakkides ei tohi lihtsalt närimiskummi Eestisse saata. [---] Kuidas seda maailmavaatega siduda saab on väga raske mõista.[25]

Närimiskummi juhtum pakkus Keilandile suurepärast ajendit revideerimaks kriitiliselt oma heakskiitvat hoiakut kõige nõukoguliku suhtes, kuid järgnev kirjavahetus näitab, et ta jättis võimaluse kasutamata.

1980. aastate alguse kirjadest selgub, et Malin on hakanud Keilandile vastamisest kõrvale hiilima. Keiland on nõutu, ta kirjutab:

> Pole Sinult juba pool aastat kirja saanud. Mis Sul on? Miks Sa ei kirjuta? Ingelt sain septembris pika kirja. Olen talle ja Sinule kirjutanud, kas pole kätte saanud?[26]

Malin on kirjad kätte saanud, kuid palunud enda asemel vastus kirjutada mõnel teisel pereliikmel, hoidudes sel moel ebameeldivatest teemadest, kuid laskmata samas suhtlusel lõplikult katkeda. Leidub ka kirju, mis näitavad, kuidas vennad teevad pingutusi, et keskenduda enam sellele, mis neid ühendab. 1980. aastatel muutus Eestis populaarseks sugupuude koostamine ja nagu kirjavahetus näitab, olid sellest ühtviisi huvitatud mõlemad. Töö käis peamiselt Inge Malini ateljees, kuhu koguti dokumente ja vanu fotosid.

Kaheksakümnendate keskel ilmus kirjadesse märke sellest, et Keiland hakkab tasahaaval aduma poliitiliste muutuste võimalikkust Eestis. Ta on taas Eestisse tulemas, kuid seekord mitte VEKSA, vaid venna kutsel. Keiland kirjutab, et soovib peatuda venna suvekodus Peedul, et veeta aega looduses, ning lisab selgituseks:

> Ajad on nüüd teistsugused. Ma ei kavatse mitte otsida mingeid suuremõõtmelisi kultuurilisi kontakte sealsete inimestega. Olukord teil on ju nüüd kiiresti muutuv ja ärev ja ei soovita, et välismaalased seda kuidagi segaks ja ma tahan olla väga tagasihoidlik.[27]

1980. aastate teise poole kirjades torkab silma, et pakkide saatmise teema on nihkunud tagaplaanile. Tollal jäi Keiland pensionile ning andis mõista, et tema võimalused pole endised. Eestist Rootsi polnud 1980. aastate lõpu poole enam midagi saata. Poeletid olid jäänud sedavõrd tühjaks, et tarbimist tuli reguleerida toidutalongide abil ning toiduainete väljasaatmist piirati. Keelu alla läks isegi kama, mida Keiland oli mitukümmend aastat vennalt saanud. Keiland ei mõistnud, et selle taga on tõsine

---

[25] EKM EKLA, f 417, m 2: 1, l. 25/28, Keiland Malinile, 22.08.1972.

[26] EKM EKLA, f 417, m 2: 1, l. 72/81, Keiland Malinile, 22.11.1981.

[27] EKM EKLA, f 417, m 2: 1, l. 100/117, Keiland Malinile, 20.04.1988.

toidunappus, ta seletas olukorda endale ametnike lohakusega, kes panid uue postieeskirja kokku liialt kiirustades, mistõttu kama sattus valesse lahtrisse.[28]

1980. aastate lõpul tunnistab Keiland tasahaaval, et on muutuste kiire tempo tõttu kaotamas orienteerumisvõimet poliitilistes protsessides ega tea, mida arvata ajakirjanduses esile hüppavatest tundmatu nimega tegelastest, kes üha arvustavad midagi ning tahavad muuta ja uuendada.[29] Selguse saamiseks otsustab ta Eestisse tulla, kuid esimest korda elus ei anta talle viisat ning kui ta selle lõpuks saab, pole laevapileteid saada, sest ühtäkki tahavad paljud Eestisse pääseda.[30]

Kirjadest jääb mulje, et koos muutustega Eesti elus on ka vendadevahelised pinged taandumas, kuid see osutub ajutiseks. Peagi ägeneb vaidlus taas, jõudes haripunkti kümnendi vahetusel, mis tuleb hästi esile allpool tervikuna avaldatud kirjades aastatest 1989–1990. On tähelepanu vääriv, et suhete klaarimisel võtavad vennad appi ilukirjanduse – võib-olla usust, et kirjaniku sõnad on väljendusrikkamad ja suurema kaaluga. Näiteks soovitab Malin Keilandil lugeda Andres Küngi „Tuule lapsi".[31] Keiland omakorda vastab, et on raamatut lugenud ning kui vend peab teda tuulelapseks, kes lasi end meelitada VEKSA ja KGB poolt Viru hotellis pakutud hõrgutistest, siis see ei vasta tõele.[32]

Paar aastat hiljem soovitab Keiland vennale Paul-Eerik Rummo näidendit „Valguse põik",[33] kuna see „kirjeldab, kuidas inimesed Eestis reageerivad nõukogude võimu alt vabanemisele ja elustiili muutumisele kui Eesti iseseisvus taastatakse. Kuidas see üleminek toimib traumatiseerivalt inimestele, kuidas inimesed ei saa oma minevikust lahti, kuidas mineviku paine segab elamist."[34] Keilandi arvates on Malin üks neist, kes on jäänud kinni mineviku kammitsasse, mis lisaks kirjadele väljendub tema äsja ilmunud novellis „Unenäoline 1953".[35]

1994. aastal Malini tervis halveneb ning ta paigutatakse Maarjamõisa haigla kardioloogiaosakonda. See sündmus tõrjub poliitikateemad kirjadest välja. Südame sondeerimise protseduur paneb haiglaseinte vahele suletud Malini juurdlema inimese hirmude üle, eriti selle hirmu üle, mida inimene tunneb võimaluse ees, et keegi võõras pääseb ligi tema südame saladustele. Ta kirjutab Keilandile:

> Kas pole põhjus kauges inimolemuses, kes alati on südant pidanud kõige varjatumaks ja mõistatuslikumaks paigaks, luules, tunnetes, eriti naiste poolselt on süda midagi irreaalsete jõudude, tunde ja armastuse peidu, heitluste ja vastuolude paigaks. Ja nüüd äkki võetakse materiaalne riistapuu, tungitakse sinna sisse, nagu

---

28 EKM EKLA, f 417, m 2: 1, l. 96/113, Keiland Malinile, 1.01.1988.

29 EKM EKLA, f 417, m 2: 1, l. 101/118, Keiland Malinile, 30.07.1988.

30 EKM EKLA, f 417, m 2: 1, l. 108/125, Keiland Malinile, 14.04.1989.

31 A. Küng. Tuule lapsed. Peatükke kaasajooksikluse ajaloost. – Loomingu Raamatukogu 1990, 10.

32 EKM EKLA, f 417, m 2: 1, l. 119/138, Keiland Malinile, 16.09.1990.

33 P. -E. Rummo. Valguse põik. – Looming 1993, 1, lk 6–54.

34 EKM EKLA, f 417, m 2: 1, l. 132/155, Keiland Malinile, 25.02.1993.

35 I. Malin. Unenäoline 1953. – Looming 1990, 12, lk 1656–1664.

kurguauku või pärakasse, pildistatakse, filmitakse ja analüüsitakse nagu mõnd tehisinstrumenti. Kas pole tavainimesele tegu mingi hingelise šokiga – tungitakse sinna, mida peetakse salajaisemaks hingenurgaks.[36]

Oma vastuses Keiland südame asjus vaidlusse ei lasku. Ta tõdeb, et näeb asju meditsiini vaatevinklist, kuid nõustub, et kunstnikule võib sobida teistsugune vaade. Kuna ta on üldarst, siis ei soovi ta Eesti kardioloogide diagnoosi osas seisukohta võtta, kuid oskab soovitada tõhusat multivitamiini, mis aitaks venna organismi tugevdada.[37] Pole teada, kas Malin Keilandi vastust luges – ta lahkus siitilmast kaks nädalat hiljem.

Valitud kirju Harald Keilandi ja Ilmar Malini kirjavahetusest[38]

1. Keiland Malinile[39]

Stockholmis, 12. jaan. 1972

Armas Ilmar!

Südamlik tänu Sulle ja Su perele vastuvõtu eest Tallinnas ja Tartus. Loodan, et Inge juba ammu terve on oma influenzast. Mõtle järsku sai ta selle meilt. Ise jäin kergesse grippi Leningradis,[40] aga nüüd on see ammu möödas. Meie kohtamiste välised raamid olid ju ebatavalised ja meile harjumatud. See polnud ju mitte kõige õnnestunum. Oleks saanud teie kodus elada, oleks ju olnud parem ja intiimsem. Aga polnud ju parata.[41]

Tagasireis läks hästi kõik. Neljap. õhtul viisin Tuuli[42] „Virusse" ise tegin veel väikse visiidi Marika Ojale ja Leo Normetile.[43] Siis pakkisime oma kohvreid kesköösni. Hommikul tulid Lea ja Malle[44] hotelli ja olid meiega koos, kui sõime hommikueinet. Ärasõit lükkus mitmete asjade tõttu ½11-le. Ilm oli ilus ja sõit Leningradi oli tore, meeleolu elev. Leningradis elasime jälle samas suures hotellis ja õhtul käisime tsirkuses. Programm oli tõesti hää, Tuuli oli vaimustatud. Kõik oli, nagu meil üteldakse „tippkvaliteet". Laup. algas meie sõit kell ½7 hommikul. Ka Viiburis peatusime pool tundi, tegin veel väikesi sisseoste ja vahetasin raha tagasi. Tolliprotseduur piiril võttis oma paar tundi. Meie asjade pärast polnud mingit sekeldust. Helsingis olime nii väsinud, et ei viitsinud enam linna vaatama minna, kuigi aega oleks olnud. Pühap. hommikul olime lumetus ja soojas Stockholmis. Tuulil oli Vesta ja Vesta ema vastas. Hää, et meil oli pudel „Kännu kukke" kaasas, selle viis Tuuli oma vanaisale, kes ka veel Stockholmis oli.

---

36 EKM EKLA, f 417, m 8: 2, l. 163/225, Malin Keilandile, 17.02.1994.

37 EKM EKLA, f 417, m 2: 1, l. 149/172, Keiland Malinile, 1.03.1994.

38 Kirjad on avaldatud algsel kujul; parandatud on vaid ilmsed trükivead.

39 EKM EKLA, f 417, m 2: 1, l. 21/23–21/24, Keiland Malinile, 12.01.1972.

40 Keiland reisis laevaga Rootsist Soome, edasi rongiga Helsingist Leningradi ning sealt Tallinnasse.

41 Keiland viibis Eestis VEKSA kutsel, mis majutas oma külalisi Viru hotellis.

42 Harald ja Vesta Keilandi tütar Tuuli Keiland.

43 Leo Normet (1922–1995), helilooja, Tallinna Konservatooriumi õppejõud, ning tema abikaasa ajakirjanik Marika Oja (1938–1994).

44 Ilmar Malini tütar Lea Malin ja ta emapoolne sugulane Malle Terras.

See nädal on mul veel olnud vaba. See kulus mul ära, sest ka väike gripp oli veel sees. Nüüd siis reisi muljetest. Üldkokkuvõte: väga hääd. Mäletad, kirjutasime teineteisele ja mõlgutasime, et mis küll Tuuli oma isa kodumaast arvab. Ei tea mis teie tema vähestest seisukohavõttudest arvasite, aga (kui seda nii ütelda tohib) siis mina jäin tema muljetega rahule. Ta ütles spontaanselt paaril korral et „kui ma järgmine kord tulen, siis ...jne" See ise on küllaltki hää seisukoht. Ega ta mulle mingit loengut häädest ja halbadest muljetest pidanud. Talle oli see huvitav reis. Ta on ju, nagu te nägite, muutunud nii kohutavalt iseseisvaks. Sentimentaalsus on talle midagi täitsa võõrast. Ta nägi üht uut maad ja võttis kõike väga kainelt. See, kuidas meie ema elas, oli talle väga loomulik. Mis talle aga ei meeldinud, olid ema küsimused, millal ta abiellub ja siis veel vihjamised meie lahutusele. Aga sellistest asjadest ära nimeta emale. Tuuli ise on, loodan selle juba unustanud. Mis talle aga väga meeldis, oli Sinu kunst ja see demonstratsioon, mida Sa meile ateljees pakkusid. Ta ütles tagasisõidul spontaanselt, et „ta on väga hää kunstnik". Ja „ta võib maalida ükskõik mida ta aga tahab. Mõtle kui mina oskaks nii maalida". Kõige enam oli talle Sinu ateljeest meeldinud „Suur kariokinees", ja see lendava haigruga maal.[45] Mis talle reisil ei meeldinud, oli elamine selles suures hotellis (ja sääl jagan mina tema arvamust) ja need suured söömaajad.[46] Talle oleks enam meeldinud ööbimine näit. Sinu ateljees, või koguni kas või meie ema juures ja väikestes sööklates söömine. Tiiu Randviirult[47] saadud balletikingadest oli ta väga vaimustatud. Loodan südamest, et ta talle kirjutab ja tänab. Eesti keeles kirjutamine on talle suur vaev. Ärge pange pahaks, et ta Sinu kingitud rahast endale midagi ei osanud osta. Tema praegu üldse ei käi ärides endale riideid valimas ja ehetest pole juttugi. Sinu kõrvarõngaid vaatas ta aga bussis hoolega ja mul on tunne, et ta need vist endale jätab (te vist mõtlesite Vestale saata).

Jah, ja siis minu enda muljed. Noh, neid Sa üldjoontes tead. Aga muljeist ja läbielamustest võib ikka pajatada nii palju kui tahes. Teatud ühenduses lapsepõlve mälestustest rääkides Sa vihjamisi väitsid, et olin juba lapsepõlvest pääle Sind vihanud. See tegi mulle natuke valu. Armas Ilmar, ta pole Sind iial vihanud ega saa ka tegema. Algkoolipõlve kaklusi ei saa ometi siia arvata. Kuidas Sa üldse võisid nii mõtelda? Sina ja Su pere ja Su kunst jäävad mulle alati kõige ligemateks. Aga Sa ei pea pahaks panema kui ma Sinu kunsti kritiseerin. See tähendab ju et armastatakse ka kunsti üldse. Ma arvan et on hää, kui kunstnikul on mõni intiimne sõber, kelles võib kindel olla, et ta kiitust kiituse pärast ja komplimente ei ütle. Viimati sääl ateljees olles oleksingi tahtnud mõne töö teravama arvustuse alla võtta, aga meil polnud ja aega. Mulle on kunst väga tõsine asi, muidugi kui vaatajale. Sinu viimatinähtud ekspositsioon (30-40 pilti) suures enamikus täiesti väga hääd asjad. Kahju, et ma neid ülesriputatutena näha ei saa.

---

45 Maali pealkirjaga „Suur kariokinees" Malini loomingu hulgas ei leidu. 1970. aastal valmis maal „Kariok" ning 1972 maalid „Suur sügoot" ja „Hommikhaigur".

46 VEKSA korraldas organisatsiooni kutsel Eestis viibivatele välismaalastele õhtusööke, millest kutsuti osa võtma ka nimekaid kodueesti kultuuritegelasi.

47 Tiiu Randviir (1938), Estonia priimabaleriin. Tõenäoliselt osales Randviir VEKSA õhtusöögil, kus võõrustati Keilandit ja ta tütart, kes õppis balletti.

Meie kohtumistega ühenduses oleme me ka alati pidanud ent rohkem või vähem pingutama, et meie käitumismustrid ja temperamendid teineteisega passiksid. Mis on selle põhjuseks, et olen selline kui olen ja mis Sind vist mõnikord häirib. Miks mitte ka sellest siin rääkida? Kas tead, see et ma nii jooksen ja torman pole mitte nii eriti iseloomu küsimus kui seda on teinud see ühiskond kus ma elan. Koolipõlves olin ma ju alati „vagane" ja „tõsine" ja „korralik". Ka esimesed kümme aastat siin olin ma selline. Aga mis juhtus. Kõik läksid minust mööda täpselt nagu koolis, kus rahvastepalli meeskonda teised enne võeti ja mina viimaste hulka jäin. Siin läksid must „naljamehed" mööda, „viinamehed, naistemehed, lõuamehed" jne, kõik läksid must mööda. Tüdrukute valikul omal ajal said teised need ilusad ja intelligentsed, mulle jäid „tõsised", „usklikud" jne. Ülikooli lõpetamisel märkasin kohe, et minu kaastudengid oma vanemate, nime ja tutvuste tõttu leidsid imelikul kombel kohe tee teaduslike instituutide, dotsentstipendiumite jne juurde, kuigi nad kursustel olid olnud kas või minust nõrgemad. Leidsin, et mul ei olnud taga mitte kedagi, kellele võisin toetada ja et kui tahtsin kuskile jõuda pidin vaid iseendale toetama ja elus läbi trügima ainult oma jõuga. Võõras „soome" dialekt reetis sind ju alati ja kuigi võõraste vihkamist sellisena kui see esineb mujal maades Rootsis kunagi pole esinenud, siis asjaosalisele endale võib ka see tüüpiline üleolev õlalepatsutav toon raskelt mõjuda kui sa tead et nii selles kui teises pead teiste hulgas kindlasti viimaseks jääma. Mina ei tahtnud olla viimane, või kõrvale jäetud saada. Ja küllap siis ma paratamatult võtsin sellise vist tsüünilise[48] ennastmaksmapaneva atitüüdi et teistega üldse sammu pidada. Kui näit. kuskile seltskonda tulin ja kui ma kohe alguses kõva häälega rääkima ei hakanud, siis võeti mul sõna ära teiste „peenemate" vendade poolt ja mina jäin vaikides oma ette häbelikult jõllitama või pobisema. Mul on tunne et selline skeem kehtis ka minu abielu keerdkäikudes. Abiellumine andis mulle algul tohutu õnnetunde ja prestiižitõusu. Olin endaga nii rahul et jätsin end lonti ja tegin kõik mis teine tahtis, arvasin, et sellist õilsat luksust võin endale lubada. Aga näe, läks teisiti, see teine, kes tundus nii peene ja nõrgukesena hakkas kohe must mööda minema ja end minu üle maksma panema. Ma ei tea kas see kehtib siin meie ühiskonnas üldse või vaid mõnes sektoris aga mina pean sellist taktikat elurindel kasutama, muidu ma ei saa siin hakkama. Sinuga kohates tundub Sulle see ehk võõrastavana, aga ma ei saa sääl midagi parata. Kui oled juba 50-ne, siis algab ju juba teatud kivinemise protsess ja ei suuda enam eri ühendustes eri atitüüde võtta, sa oled lihtsalt selline, milliseks sa oma viimaste aastakümnete jooksul oled muutunud, kujunenud.

Näed, kui lased minna, siis võib kiri voolata siia ja sinna piire tundmata. Tulgem jälle tagasi igapäevase elu juurde. Stockholmi jõudes oli siin pehme ilm. Alles täna öösi oli 5 pügalat külma. Minu järv on jääkatte all ja täna käisingi uiskusid proovimas. On ju mul vaba nädal. Homme tulevad nii Markus[49] kui Tuuli siia. Tuuli küll vaid mõneks tunniks, M. jääb aga kogu ööks. Mängime mitmeid mänge, viskame nooltega märki ja uisutame. Nii see elu läheb.

---

[48] küüniline, rts *cynisk*.

[49] Harald ja Vesta Keilandi poeg Markus Keiland.

Kui selle kirja saad, on Sul näitus juba avatud. Kui selle kohta kuskil mujal kui Sirbis-Vasaras midagi kirjutatakse, siis palun saada mulle. Ja kirjuta õige pea ja jutusta, mis te meie külastusest sinna arvasite.

Seniks parimad soovid teile kõigile ja mu südamlikud tervitused.

2. Keiland Malinile[50]

4/11 1989

Armas Ilmar!

Sinu viimane kiri saabus 16. oktoobril, st palju kiiremini kui varem. Minu kirjad sinna võtavad ehk veel pikka aega. Mõtete ja mälestuste vahetamine meie lapsepõlvest on väga huvitav ja tahaksin seda ka tulevikus veel jatkata. Seekord tahaksin aga mõtteid vahetada meie poliitilisest mentaliteedist. Kirjutad, et olevat pentsik minu poolt teie juhte arvustada ja see tekitavat vaid põlgust ja muigeid. See pole üldse nii. Muuseas pole ma ju küll teie juhte arvustanud. Kuid arvustama just peab, muidugi kui põhjust on. Samuti kiitma. Arvustama, vigu leidma, arvamust avaldama – ja seda ka just avalikult. See on ju demokraatia põhiomadus ja -tingimus. See oli ju Stalini ajal kus igaüks pidi dogmade järel ütlema või mõtlema. Liinist kõrvalekaldujad ja teisitimõtlejad panti kinni või tapeti. Imelik et mina pean siin selles kirjas seda seletama. See oli just vabaduse puudus mis katastroofilistele tulemustele viis. Nüüd on ju hoopis teine aeg. Meie eestlased peame igaüks just iseseisvalt mõtlema ja ka oma arvamusi avaldama ja kritiseerima. Seda seal ju ka tehakse. Koguni uued parteid on tekkimas. Kus ka ei puudu narrused – Eesti monarhistlik partei jt. Teiseks pole ka õige et eestlased kodumaal ja eestlased välismaal on kaks eri maailma ja meie ei saavat teist aru. Meil ilmus Solženitseni Gulagi arhipelaag juba mitu aastat tagasi rootsi keeles ja enne seda pikk rida vangilaagrite kirjeldusi, miks me aru ei saa. Siin esinenud eesti poliitika- ja kultuuritegelased on korduvalt toonitanud et eestlased kodumaal ja väljaspool on üks eesti rahvas ja ka meie siin peame osa võtma oma rahva tuleviku loomisest. Ja mina olen samal arvamusel olnud juba ammu. Siin käivad järjest delegatsioonid ja grupid kodumaalt eesti ja rootsi majandus- ja poliitikategelastega kohtumas, sidemeid loomas ja õppimas. Eestlased käivad ka kodumaal (Roostalu,[51] Jalakas,[52] Tõnus[53]) loenguid pidamas et aidata organiseerida jne. Teisalt olete teie sealt meile siin pannud tuule purjedesse kõikidel kultuurialadel. Eestlus, mõiste millel varem oli mingi tagurlik varjund on muutunud millekski, mil on tõeline sisu. Sellest progressiivsest koostööst peame meie kõik osa võtma.

Mis nüüd puutub otseselt teie juhtidesse ja nende arvustamisse, siis minu meelest on Arnold Rüütel, Vaino Väljas, Indrek Toome ja Mikk Titma väga targad mehed. Eriti olen ma küll lugenud just kahe viimase pikemaid artikleid ja sõnavõtte Sirbis ja

[50] EKM EKLA, f 417, m 2: 1, l. 114/132, Keiland Malinile, 4.11.1989.

[51] Ilmar Roostalu (Roostal) (1922 Tartu – 2007 Täby), majandusteadlane, rahvusvaheliselt tuntud turundusspetsialist.

[52] Rudolf Jalakas (1914 Läänemaa – 1997 Stockholm), majandusteadlane ja pangandustegelane, alates 1988 Eesti peaministri majandusnõunik.

[53] Alfred Peeter Tõnus (1924 Harjumaa – 2010 Saltsjöbaden), majandusteadlane.

Vasaras. Samuti Marju Lauristini sõnavõtud siin Rootsis. Mõne väiksema kisakõriga on muidugi teine asi. Kes mulle pettumuse on valmistanud on Tiit Made.[54] Pettunud olen ka Jaan Kaplinskis (tema Talvemõtteid „Edasis" käesoleva a. veebruaris[55] oli piinlik lugeda) ja Lennart Meris ja Arvo Valtonis. Aga nemad pole ju riigijuhid. Jah, sellest saab ju ka aru. Kaks-kolm aastat tagasi, kui suured muutused algasid, oli poliitikutest puudus ja siis mõned kirjanikud arvasid, et nemad oskavad sõnu seada, ja hakkasid oma eriala asemel poliitikat tegema ja lasksid mööda. Omas kirjas võrdled Sa ka eestlasi praegu palestiinlastega nende laagrites ja armeenlaste ja grusiinlaste situatsiooniga. Palestiina on okupeeritud maa ja võitleb oma iseseisvuse eest ja enamik Euroopa riike soovib neid aidata ja eriti just Rootsi. Meie välisminister Sten Andersson on selles, nagu teada, eriti aktiivne. Ja võrreldes Armeenia-Aserbaidžaaniga on olukord Eestis hoopis teistsugune ja parem. Balti riigid võiks teistele koguni eeskujuks olla. Nii et ära pane pahaks et mina oma kodumaa muutumisprotsessidest tahan osa võtta. Selles mina hoiduda ei saa, see on mu südameasi. Ma ei pane üldse pahaks, kui Sul ja teistel on eriarvamused. Ilma eriarvamusteta ei saagi ühiskond olla. Mul oleks väga hea meel kuulda-lugeda Sinu seisukohti praeguses muutumisprotsessis Eestis. Kes teie juhtivatest meestest Sulle eriti meeldivad. Milliste kirjanike sõnavõtud Sulle meeldivad ja kelle mitte? Oleks tore kui meie kahe vahel ka tekiks debatt, kas või mõnel kitsamal alal. See oleks väga tervislik.

Eelmisel nädalal saabus Sinult pakk Reedetega[56] 25. aug. – 29. sept. ja Rahva Hääl, Noorte Hääl ja Edasi. Olen neid vaid põgusalt jaksanud sirvida. Sel korral ei saa mahti mõnest neis olevast artiklist kohe kinni võtta ja arvamusi avaldada, aga järgmine kord. Näen, et Volga-saksa päritoluga nõukogude helilooja Alfred Schnittke kontsert oli Tallinnas Eri Klasi juhtimisel. Siin oli oktoobri algul Schnittke suur festival koguni 12 kontserdiga. Ise käisin kuuel kontserdil ja see oli väga suur elamus. Lehtedest loen, et Tartus on sel sügisel käinud mitmed rootsi muusikud, koor ja teised rootsi kultuuritegelased esinemas. Kas olete neid näinud ja kuulnud. Millised on muljed ja seisukohad? Tartus on nüüd paljud tänavad uued nimed saanud. Kesklinna tänavatest oli „Edasis" ka plaan. Aga milline tänav on saanud Jaan Tõnissoni nime? Kas Tööstuse tänav, või Veski tänav? Tõnis Tõnisson, Jaani pojapoeg siin on seda küsinud.

Minu isiklikus elus pole midagi eriti muutunud. Käin ikka üks-teine kord Boo polikliinikus tööl, kui mõni arst seal on haige või ära. Tallinnas ja Tartus toimunud arstide foorumist on meie lehtedes palju kirjutatud. Tuuli käib jälle tööl Aftonbladeti

---

54 Tõenäoliselt vihjab Keiland Tiit Made kolumnile ajalehes Svenska Dagbladet, mille sisust andis kriitilise ülevaate Eesti Päevaleht (vt T. Made SvD-s suurvene rahvuslusest ja venelastest. – Eesti Päevaleht. Estniska Dagbladet, 2.08.1989, lk 8). Artikkel küttis kirgi, nt diskuteeriti selle üle Stockholmi Eesti Majas. Diskussiooni lühikokkuvõtte avaldas Teataja, väljendades ühtlasi seisukohta, et Made artikkel on kasulik eelkõige Interrindele (vt Rutt. Iseseisvuse idee on kiiresti omaks võetud. – Teataja, 2.09.1989, lk 5). Mis puutub siin vaadeldavasse kirjavahetusse, siis Made teema käsitlemine jätkub Ilmar Malini kirjas 20.11.1989.

55 J. Kaplinski. Talvemõtteid 1988/1989. – Edasi, 1.02.1989, lk 3. Artiklis väljendab autor seisukohta, et Eesti kuulumine Nõukogude Liidu koosseisu pole vastavuses eesti rahva soovi ega ka rahvusvahelise õigusega, samuti ei aita see kaasa Eesti arengule, vaid pigem takistab seda.

56 Ajaleht Sirp ja Vasar, mida Malin Keilandile regulaarselt saatis, kandis aastatel 1989–1990 nime Reede.

toimetuse tekstiarhiivis. Käin sageli tema juures last hoidmas. Markus käib kunstikoolis, aga tema oma tööst ja võimalikkudest edusammudest mulle palju ei räägi. Täna õhtul lähen Stockholmi linnateatrisse vaatama Luigi Pirandello tükki Kuus rolli otsivad kirjanikku. Sellest näidendist oli ka Reedes mingis seoses juttu, ei mäleta enam, milles.

Lõpetan seks korraks oma parimate tervitustega Sulle ja kõigile teistele.

3. Malin Keilandile[57]

20. nov. 1989

Peedul.

Kallis Harald!

Kirjutan kirja Peedul. Olen üksi. Ahjud on köetud, väljas on miinuskraadid. Olin ka öö siin, panin keldriakende vahele soojendusmatid juhuks kui tuleb väga külm talv, meil on küllalt suured keldriaknad. Sorteerisin keldris taliõunu ja viskasin suure hulga ära, tänavune ülirikkalik õunasaak ei taha seista, riknevad.

Väljas on hõbedaselt valge, mitte lumi, vaid külmahärmatises, kogu loodus. See kõik on imeilus, loodus on äkki nagu tardunud. Teen vahepeal ühe ringi mööda pühapäevahommikust Peedut, mööda metsaradasid, üle silla, kuulan veskitammil vee kohinat. Mõnusus, kargus ja rahu. Sel suvel jõudsime veel teha kööki väikese maa-stiilis pliidi paralleelselt gaasi-pliidiga ja suurde ruumi kamina. Viimane tuli rohmakas, kuid me oleme rahul. Ja mis peaasi, ta tõmbab väga hästi. Ei osanud arvata, et kaminatuli nii oluliseks maamajas saab olema. Kui keegi külla tuleb (küll harva, sest ma nimme ei kutsu, sest kogu asi on poolik), siis kamina tule hõõguval paistel tekib mõnus olesklemine ja jutuajamine. Kõige sagedamad külalised on Kaburid,[58] kes poole oma elust elavad Peedu kirjanike suvemajas.

Kutsud mind mõttevahetusele Eesti elus toimuvate muutuste üle, kuidas suhtun konkreetselt ühte või teise ühisk. tegelasse jne. Kardan küll, et sellest suurt midagi välja ei tule, sest vähegi asjatundlikumal tasemel seda teha kujuneks liig keeruliseks. Ehk piisaks sellestki, et meie siin ja teie seal tunneme end ühe rahvana, piirdume nö. emotsionaalse tasandiga. Pealegi kogu poliitiline ja ühisk. elu tempo on sedavõrd kiire ja muutlik, sündmused arenevad kaleidoskoopiliselt, et selle üle veel kirjas arutleda tulemuslikult-, on lootusetu.

Eelöeldut tõendab ka Sinu kiri ja minu seekordne püüe reageerida Sinu viimasele kirjale. Mõistmiste erinevust tingib suurelt osalt asjaolu, et on erinev, kas hindad olukorda ja arengut loetu alusel, mida täiendavad peale trükiste raadio, TV ja ka suuline info, mis tulnud otse Tallinnast või Moskvast; kui pidevalt elad selle sees, kõik tõestub või pöörab ümber tegelikkuses. Eriti raskeks teeb asjaolu ka, kui teine pool on á priori valmis reageerima vastupidiselt, nagu me endi vahel kogenud oleme.

---

[57] EKM EKLA, f 417, m 8: 2, l. 102/149–102/150, Malin Keilandile, 20.11.1989.

[58] Kirjanikepaar Boris Kabur (1917–2002) ja Astrid Reinla (1948–1995).

Nii see ju paraku on. Kõigi teiste väliseestlastega (näiteks sel suvel Käärikul metsaülikooli päevil) leidsin õige kähku enamvähem samad arusaamad noissamus ühisk. küsimustes ja poliitilistes. Vahel isegi tundub, et meie suhe selles sfääris vääriks psühholoogi analüüsi. Ta leiaks ehk poiste kaugest lapsepõlvest mingid seletusvariandid.

Asun siis tilkhaaval vastama Sinu kirjale. Solženitsõni Gulagi arhipelaagi[59] lugeda varem või hiljem on erinev sellest, mis kujunenud enda kogemustest, järeldustel on teine iseloom. Kui ütled, et oled pettunud Kaplinski „Talvemõtteist", siis jään täiesti nõutuks, sest mina suhtun sellesse 100%-liselt nõustuvalt. See kirjutis oli ülivajalik ja õige, liialdamata saab öelda, et nõnda mõtleb valdav osa kodueestlasi (v.a. need, kes üldse ei huvitu muust kui spekuleerimisest ja rikastumisest). See kirjutis oli nagu kokkuvõte ja orientiiriandmine. Seda on tõestanud järgnevad kuud ja asjade käik, sel oli tähendus ka meie riigijuhtidele, keda kiidad. Seda tõendavad praegu ÜN[60] otsused seisukohtade võtus MRP asjus ja hinnanguis 1939/40 a. sündmustele. Too Kaplinski kirjutis on üks osa kindlast arengust, ka riigijuhid oleksid olnud selleta ebakindlamad. Saatsin Sulle just ajalehed, kus kirjeldatakse neid otsusi. Kui võtaksin täistõsidusega Sinu hoiakut J. K.[61] suhtes, siis peaksin Sind paigutama interrindelaste[62] poolele, mida küll ei tahaks. Ja samas, peaaegu ühe hingetõmbega samaväärselt käsitleda Tiit Madet on võimatu, lihtne informeerimatus, sest tegu on hoopis teise asjaga. T. M. kui kunagi teatud organites töötanu tegi oma Rootsis avaldatuga äärmiselt reetliku „seljatagant löögi", mis oli nii täpselt ajastatud, et lausa imetle alatuse meisterlikkust. Pole sedastatav, kas see oli tal tehtud käsukohaselt, ära ostetult või kavalalt ette söödetud, jääbki ilmselt saladuseks. Saab öelda vaid üht: vastuluurega tegelevaid inimesi pole kunagi austatud ega usaldatud, aga nad on eksisteerinud ja tegutsenud hea näoga edasi kõikides maades kõikidel aegadel. No kuidas saan ma arutleda vastastikku ja „vahetada muljeid", sellistes asjades, vähegi mõistlikult seda teha nõuab juba füüsiliselt liigselt jõudu ja aega. Mina tegelen esmajoones nende asjadega, mis minu elemendiks. Saatsin samas panderollis ka „Edasi", kus kirjutan kunstihariduse küsimustest Tartus[63] ja sealgi on palju küsitavusi, millele reageeriti kohe mitmeti. Mida arvad Sina neist küsimustest eemalt vaadates?

Oma kirjas nimetad mu võrdlusi armeenlaste ja palestiinlastega. Jumal hoidku, ma ei võrdle neid samasuse, vaid just erinevuse alusel. Et igal rahval on oma erinev ajalugu, traditsioonid, geogr. tingimused, psühholoogilised erinevused jpt. mis tingivad nende käitumise ja hoiakud teinekord isegi enesehävitamiseni. See on paratamatus ja meie ei saa neile öelda, mil nad toimivad „õigesti" või „valesti", nad lihtsalt käituvad nõnda. Sama maksab ka siin Soome lahe kaldal eestlaste otsustuste ja käitumise kohta. Ja näe, isegi sama rahvuse esindajad, kes elanud pool sajandit

---

59 Aleksandr Solženitsõni romaan „Gulagi arhipelaag" ilmus rootsi keeles 1974–1976, eesti keeles 1990.

60 ÜN = (Eesti NSV) Ülemnõukogu.

61 J. K. = Jaan Kaplinski.

62 Interrinne ehk Eesti NSV Töötajate Internatsionaalne Liikumine, mille juht oli Jevgeni Kogan, tegutses Eestis 1988–1991.

63 I. Malin. „Pallase" kogemustest, kunstniku diplomist ja muust. – Sirp ja Vasar, 19.05.1967, lk 5.

teises keskkonnas ei mõista teinekord oma kaasmaalaste käitumisi-otsustusi. Siit järeldub esmajoones tuleb mõista teise käitumis-loogikat, siis võib riskida anda nõu või vaielda. Taagepera[64] saab sellega üsna osavalt hakkama, ka mitte alati, pealegi sekkub liiga agaralt.

Kuid kõige olulisem seik, mis raskendab meievahelist diskuteerimist. Nimelt mina olen lõplikult mitmekümne aastase kogemuse ja vaatluse alusel veendunud nähtavasti koos enamuse ida-euroopa inimestega nn. „sotsialismimail", et sotsialism („kommunismi poole!) kui süsteem on oma elujõuetuse tõestanud. Lenini suur eksperiment on inimkonda päratult muserdades läbi põlenud. Iga päev tõestab seda. Inimene, inimkonna areng, õigupoolest säilimine humanistlikel alustel on võimalik üksnes eraomandliku ühiskonnastruktuuri säilides ja arenedes, minule on see aksioom. Ja ma ei tunne oma siinses küllalt laias tutvus- ja sõpruskonnas kedagi, kes seda ei tunnistaks.

Kui on tegu sedavõrd suure erinevusega arusaamistes, siis on tulutu „arvustada, leida vigu, arvamust avaldada". See demokraatia põhiomadus ja tingimus antud juhul lihtsalt ei käivitu. Nii on ka Sinu poolne seletamine Stalini-aja dogmadest, liinist kõrvalekaldujate-teisitimõtlejate kinnipanemisest jne. tõesti imelik, isegi kohatu. Meenutades meie vaidlusi aastaid tagasi, Sinu reageeringuid, kui vaid vihjasin nõukogude (vene) imperialismile, koletule rahvuspoliitikale, eesti rahva lämmatamise-tendentsile, siis ei saa ma aru Sinu praegusest õhinaga kaasaelamisest. Taeva päralt, muidugi on Sul õigus selleks. Aga kui Sa seda teed minuga jälle vanaviisilisel dotseerival-õpetaval toonil, siis (anna andeks) ajab see mind naerma. Ei tea, kes on siin enam Stalini dogmade mõju all? Kas veendumus või hirm või printsiibitus või vastupandamatu tahtmine vanema ja targema venna rollis olla? Ah jaa, too „monarhistlik partei" siin – on ju pila, samuti kui Hans Leberechti Selts.

Kallis Harald, palun ära pahanda, kuid mina enam eelpool räägitud ainetel ei taha arutada. Mina tegelen oma liistudega, need meil õnneks mõlemil on.

Järgmises kirjas püüan kirjeldada koolipõlve alates Karlova tänava perioodist. Seekord ei suuda sellele keskenduda.

See aasta ja eriti sügis on olnud täis tihedat tööd. Praegu Tallinnas vabariiklikul maalinäitusel on mul 2 keskmise suurusega maali (mida I. L.[65] näinud), nüüd detsembril esitan Tartu näitusel 3 tööd, ühe suurema ja 2 pisemat (mida I. L. näinud pole). 5. veebruaril teeb meie PARA 89[66] eesti sürrealistide grupinäituse Tartu kunstimuuseumis, mis on minule ja meie grupile ülioluline, kuna seal selgub, kas meie grupp õigustab oma olemasolu või ei, sinna kavatsen esitada 4 suuremat tööd. Kuna mulle jäi mulje, et paari minu suure maaliga jäi rahule Ilmar Laaban, siis hellitan

---

64 Rein Taagepera (1933) alustas politoloogi karjääri USA-s, 1990. aastatel lisandus töö Tartu Ülikoolis. Taagepera kujunes iseseisvuse taastamise perioodil kiiresti arvamusliidriks.

65 I. L. = Ilmar Laban (1921 Tallinn – 2000 Stockholm), luuletaja, kultuurikriitik. Tuntud teravkeelsete kunstiarvustuste poolest.

66 Para '89 oli rühmitus, mis asutati Tartus 1989. aastal. Koondas nn uus-sürrealistliku suundumusega kunstnikke. Ilmar Malin oli üks rühmituse alusepanijaist.

lootust, et lausa läbikukkumiseks minule see ei osutu. Aga meil on terve rida põnevaid noori minu arvates, kelle vaistud kisuvad sürri poole.

Tulemas on Eesti kunstnike üldkogu (endine kongress) kus valitakse uus esimees, eestseisus ja üldse loodetakse mingeid uuendusi kunstnike liidu struktuuris, millesse mina suuremat ei usu. Igatahes jagelemist seal tuleb. Minuvanustel tuleb arvatavasti kõrvale astuda.

Tervitades Ilmar

▸ 4. Keiland Malinile[67]

Stockholm, 16/9 1990

Armas Ilmar!

Olen Sult saanud kaks kirja aga vastusega olen viivitanud, anna andeks. Mul on aga raske Sulle kirjutada. Miks oled Sa nii agressiivne minu vastu? Ma soovin Sulle ju vaid head. Aga vastama ju pean.

Loed oma kirjas veelkord üles, et oled mind endale külla kutsunud 3 korda ja sellele lisaks veel 3 korda sõprusühingu kaudu. Miks Sa seda teed? Kas selleks et näidata et minu kohus oleks Sind ka 3 + 3 korda külla kutsuda? Ega siis küllaminek ole mingi kaup, vaid minnakse ikka sõpruse pärast kellegiga koos olla. Mul pole tõesti tahtmist Tartusse teie juurde sõita, sest tunnen Sinu vaenulikkust ja ma ei saa seal end tunda vabana. Olen väärt vaid sedavõrd, kui Sind ja teisi omale külla kutsun ja kuipalju kingitusi ma teile toon. See on mulle vastumeelt, armas Ilmar. Kirjutad, et Sinu elu Peedul ja Tartus pidavat mina liiga primitiivseks. Seda ma ju ei tee, kuidas Sa võid nii kirjutada. Vastupidi, mina olen ju telgis ja magamiskotis magaja ja olen just harjunud primitiivsete oludega, mida teie kodu ju ei ole. Teie söök ja magamisvõimalused on olnud väga head, selle eest olen ma ju Sind alati ka tänanud. Tõtt öelda, Armas Ilmar pole Sa mind ka õieti kunagi ka kutsunud, vaid „kutse saatnud", mis pole samad asjad. Viimati lasid Sa oma abikaasal mulle kirjutada ja Inge luges üles kõik head asjad ja hõrgutised, mis mul Peedul kasutada, nagu oleks ma mingi nõudlik härra. Seda ma ju ei ole. Aga kas mitte Sina ise ei pidanud end nõudlikuks härraks siin minu juures viis aastat tagasi? Ilmar-vend, Sinu külaskäik siin 1985 oli mulle nii raske ja jättis nii halva mulje, et mina seda enam korrata ei jaksa. Ma ei suuda seda.

Soovitasid mul lugeda Andres Küngi „Tuulelapsi". Ma tegin seda. Aga mul jäi mulje, et pead mind ka mingiks tuulelapseks, kes on lasnud end meelitada VEKSAst ja KGB-meestest „Viru" hõrgutistega. See pole tõsi. Just vastupidi. Kõik minu Eesti reisid olen ma teinud omaenese initsiatiivil ja need on just olnud KGB-mehed, kes on minu soove ja käske täitnud. Ja seda väga korrektselt, mulle pole kunagi mingeid tingimusi või kohustusi seatud. Aga mina pole neid KGB-mehi ka mitte kunagi kartnud. Kas see pole mitte nii, et Sina ise ja kogu eesti rahvas alates president Pätsist

[67] EKM EKLA, f 417, m 2: 1, l. 119/138, Keiland Malinile, 16.09.1990.

ja lõpetades Ilmar Maliniga on 45 aastat KGB ja nõukogude võimu käske täitnud ja nende ees värisenud. See on loomulikult mõistetav ja ma pole Sind kunagi selles süüdistanud. Mina ei ole mitte tuulelaps, mina teadsin siis ja tean ka nüüd, kus ma seisan. Ma pole mitte käinud Eestis nõukogude korda imetlemas, nagu Sa kirjutad (aga ma pole teda ka kartnud) vaid selleks, et ma armastan oma kodumaad. Sa kurjustad ka, et ma olevat Sind tahtnud õpetada. Miks ei tohiks ma seda teha? Ma olen ju Su vend. Kui Sulle minu „õpetused" ei meeldi, ära siis nendest hooli ja ära pane pahaks. Mind ei solva kunagi see, kui teine arvab teist moodi. Võin Sulle ka seda ütelda, et mina tunnen 45-aastasi nõukogude olusid, küüditamisi, vangistamisi, mahalaskmisi ja inimeste alandamist väga hästi. Olen sellest lugenud kogu need 45 aastat, alates Kravtšenkost[68] 1948 kuni Solženitsõnini välja. Selle viimase raamatuid olen ma ka lugenud juba 3–4 aastat varem kui see Eestis kättesaadavaks muutus. Ja mina usun tõesti kõik, mis neis on kirjutatud ja ei pea mitte valetamiseks, nagu Sa vist oletad. Aga mina võtan kõiki neid fakte kainelt ja muidugi ka kriitiliselt, nagu igasugust ajalookirjeldust. See on ainus võimalus jalgadega kindlalt maa küljes seista. Ma arvan, Ilmar, et kogu see pikk nõukogude aeg on Sind sedavõrd solvanud ja traumeerinud, et see Su hingerahu on röövinud ja kahjuks tahad ka mind kõiges süüdlaseks teha. Faktid jäävad faktideks, püüdkem parem koos edasi vaadata. VEKSA ühing on ju nüüd lõpetanud oma tegevuse.[69] Põlegu ta põrgutules. Aga mulle muretses ta kodumaalesõidu lubasid ja andis etendustele priipileteid, mille eest ma olen tänulik. Muidu oleks minu teave kodumaast olnud palju väiksem. Võibolla poleks ma siis üldse kodumaal käinud? Ei seda mitte. Kui ka VEKSAt poleks eksisteerinud oleks ma sinna ikkagi sõitnud.

Ma tänan Sind ENE nr 4 eest, mis saabus 26. juulil. ENEga kaasas oli „40 kirja lugu", „14. juuni 1941" (mõlemad väga head), „Kostke laulud eesti keeles", Sulev Vahtre „Muinasaja loojang Eestis".[70] Kõigi eest väga südamlik tänu!

Seekord ei jaksa ma pikemalt kirjutada. Soovin Sulle kõike head ja saadan Sulle ja teistele parimad tervitused!

Tervitades Harald

Artikli valmimist on toetanud projektid EKM 8-2/22/1 (EKM 8-2/22/1) „Kultuurilugu ja arhiiv: allikad, probleemid, vaatenurgad" ja EKKD-III2 „Eesti kultuuri arengumustrid".

---

[68] Viktor Kravtšenko (1906 Dnipro – 1966 New York) palus USA-lt 1944 poliitilist asüüli. Tema raamatud „I Chose Freedom" („Ma valin vabaduse", New York 1947) ja „I Chose Justice" („Ma valin õigluse", New York 1950) said kiiresti bestselleriteks.

[69] VEKSA lõpetas tegevuse aastal 1990.

[70] S. Kiin, R. Ruutsoo, A. Tarand. 40 kirja lugu. Tallinn: Olion, 1990; 14. juuni 1941. Mälestusi ja dokumente. Koost. M. Laar. Tallinn: Valgus, 1990; Kostke, laulud, eesti keeles. Koost. L. Kuresoo. Tallinn: Eesti Muusikaühing, 1990; S. Vahtre. Muinasaja loojang Eestis. Vabadusvõitlus 1208–1227. Tallinn: Olion, 1990.